DORA D'ISTRIA: RECEPTAREA SCRIERILOR PRINCESEI ROMÂNCE IN ITALIA

DORA D'ISTRIA: RECEPTION OF THE WRITINGS OF A ROMANIAN PRINCESS IN ITALY

Aurora MARTIN¹

<https://doi.org/10.52744/9786062613242.14>

Rezumat: *O figură renașcentistă de anvergură, Dora d'Istria (pseudonimul literar al prințesei Elena Ghica Koltzoff-Massalsky - 1828-1888) este una dintre cele mai rafinate intelectuale ale secolului al XIX-lea. Scriitoare, dedicată atât istoriei cât și sociologiei, cercetătoare de talie europeană, Dora d'Istria a fost o figură proeminentă a Europei secolului al XIX-lea. În opera sa, de inspirație modernă, ea a abordat aspecte precum relația dintre valorile creștine și progresul umanității, probleme legate de renașterea națională a populațiilor est-europene sau probleme legate de îmbunătățirea condiției morale și materiale a femeilor. A fost scriitoare, poliglotă (de la 10 ani vorbise deja 9 limbi străine), pictoriță, traducătoare, compozitoare și interpretă de muzică, feministă - toate acestea l-au făcut pe biograful ei, Bartolomeo Cecchetti, să scrie că Dora d'Istria „a fost cu adevărat o enciclopedie vie”. Mai mult, ea a avut viziunea formării Uniunii Europene, pe care a văzut-o ca o viitoare uniune a statelor de tradiție neolatină. Dezvoltarea democrației, articulată pe doi piloni fundamentali, libertatea și egalitatea, este unul dintre elementele fundamentale ale gândirii sale. Prin urmare, în spiritul unei reabilitări tardive a recunoașterii contribuției celeilalte jumătăți la nivelul reprezentării în cultura europeană, îndrăznesc să spun că Dora d'Istria nu înseamnă mai puțin decât ceea ce a reprezentat prințul iluminat al Moldovei, Dimitrie Cantemir.*

Cuvinte cheie: Dora d'Istria; Femei scriitoare; Italia

Abstract: *A wide-ranging Renaissance-like figure, Dora d'Istria (the literary pseudonym of Princess Elena Ghica Koltzoff-Massalsky - 1828-1888) was one of the most refined intellectuals of the nineteenth century. Dedicating herself both to history and sociology, researcher of European stature, d'Istria addressed issues such as the relationship between Christian values and the progress of humanity, the national rebirth of Eastern European populations or the improvement of the moral and material condition of women. She was also a polyglot (at age ten she had already spoken nine foreign languages), writer, painter, translator, composer, music performer, and feminist. The breadth of her achievements made her biographer, Bartolomeo Cecchetti, write that Dora d'Istria “was truly a living encyclopedia.” Moreover, she had the vision of forming a European union, which she saw as a future union of states of neo-Latin tradition. The development of democracy, articulated on two founding pillars, freedom and equality, is one of the fundamental tenets of her thinking. Dora d'Istria surely takes an equal place beside the enlightened prince of the Moldavia, Dimitrie Cantemir.*

¹ Conf. Univ. Dr. Universitatea Creștină Dimitrie Cantemir. Aurora.martin@ucdc.ro

Keywords: Dora d'Istria; Women writers; Italy

Deși a fost considerată, în Europa occidentală, una dintre cele mai respectate voci ale timpului său, din păcate, Dora d'Istria este prea puțin cunoscută în România, meritul unor scrieri definitorii în înțelegerea complexității personalității sale, a operei și a contribuției substanțiale în mai multe domenii culturale și sociologice revenind unor cercetători străini, cu precădere italieni.

În perioada 1876-1877, contemporanii i-au publicat parțial, unele lucrări, în vol. *Operele principesei Dora d'Istria* (1876), traduse de Grigore Peretz, cu o introducere a biografului ei Bartolomeo Cechetti, motivați, de bună seamă, de faptul că, atunci când s-a întors în țară, în 1875-1876, Regele Carol I i-a oferit Ordinul „Bene Merenti”, clasa I, pentru „merite literare remarcabile”, fiind pentru prima dată când o astfel de distincție era acordată unei femei.

Proiectată să apară în circa zece volume, din vasta sa operă au fost publicate doar trei. Chiar și așa, scriitori români, precum George Barițiu, Radu Ionescu, Gheorghe Ionescu-Gion, Cezar Bolliac au onorat prezența ei în cultura română, iar Nicolae Iorga, în introducerea la *Lettres de Dora d'Istria* (1932), scrie: „...această femeie, de o rară orientare literară, cu o mare facilitate de scriitor, cu o curiozitate mereu trează și cu un devotament neobosit pentru cauzele cele mai nobile, naționale și sociale, care a fost Hélène Ghica”.²

Este drept că majoritatea scrierilor sale sunt în franceză, alegere care, cu siguranță a contribuit la receptarea lor în epocă și la eoul pe care l-au avut atât în mediile europene, cât și în cele de peste Ocean. Racordată la marile probleme ale timpului său, a colaborat cu publicații prestigioase din diverse țări: *Revue de deux Mondes*, *International Review*, *New York Tribune*, *Il Dritto*, *Observateur Belge*, *Gazette Rose*, *Courier* și multe altele. Scrierile sale în original sau în traduceri au apărut în Austria, Belgia, Elveția, Franța, Germania, Grecia, Italia și Statele Unite ale Americii. Preferința pentru limba franceză, dar și scrierile în italiană, germană, greacă, nu exprimă numai intenția de a se adresa unui public mai larg, elitist, ci demonstrează, în primul rând, conștiința apartenenței la intelectualitatea europeană a vremii. În acest sens, criticul literar și publicistul Radu Ionescu scria: „Nu facem nici o imputare autorului [Dora d'Istria] că n-a scris în limba sa natală; a avut o fericită inspirație de a începe să scrie într-o limbă universală, care este pretutindeni înțeleasă.” (Ionescu 1861, 430)

² [În franceză, în original] A se vedea Iorga (1932, 134-209).

Cu admirație față de abilitatea ei de a scrie în mai multe limbi străine, dar realizând dificultatea cititorului român de a avea acces la operele ei, Iosif Vulcan, în revista *Familia* (Vulcan 1865, 213-215), spunea despre Dora d'Istria:

Ea a scris în limbele multe ca să-și îplinească marea sa chemare mai cu succes, acuma însă, la dorința generală, și-a dat promisiunea că va scrie și în dulcea limbă maternă. Deie cerul ca cât de curând să vedem realizată această promisiune îmbucurătoare. Îmi place a crede ca brava română carea în opurile sale de atâte ori și-a adus aminte cu frăgezime și iubire de dulcea sa patrie nu va întârzia mult cu împlinirea dorinței celei mai intime a unei mame, carea cu nerăbdare așteptă ca drăgălașa sa fiică să vorbească în limba sa.

În timpul vieții, Dora d'Istria s-a bucurat de aprecieri elogioase din partea personalităților culturale europene și nu numai, legând prietenii cu regele Frederic Wilhelm IV, Don Pedro II D'Alcantara, împătarul Braziliei, Edgar Quinet, cu patrioți albanezi cunoscuți, precum Dimitrie Camarada, Zef Serembe, Leonardo de Martino, dar și cu numeroși savanți italieni, printre care orientaliștii Gaspere Gorresio, Graziadio Isaia Ascoli, Michele Amari, Tullo Massarani. În corespondența cu Giuseppe Garibaldi, și-a exprimat ideile politice, propunând planul organizării unei federații formate din state independente în Balcani, care să cuprindă italienii, albanezii, grecii și românii. Într-una din scrisori spune: „Nu e departe ziua când, de la culmile Carpaților la țărmurile Mării Egee, steagul principelui român Mihai Viteazul ca și cele ale lui Caragheorghe, Scanderbeg și Canaris vor fâlfâi liber peste frumoasele ținuturi unde acești vajnici patrioți și-au vărsat sângele”. Mai mult decât atât, ea îl încuraja pe Giuseppe Garibaldi, în 1861, să-și impună influența asupra românilor, determinându-i să se răscoale împotriva Austriei. Garibaldi i-a răspuns doar că între poporul italian și cel român există multe motive de afecțiune... La rândul său, Garibaldi i-a adresat o scrisoare, la 16 iulie 1861, cerându-i să exercite influența sa asupra românilor, pentru a-i determina să se răscoale într-o rebeliune împotriva Austriei.

Ideile sale de dreptate socială au apropiat-o și de Jules Michelet și Edgar Quinet, care țineau prelegeri despre egalitate, dreptate și frățietate studenților și intelectualilor parisieni. Biblioteca Academiei Franceze deține 14 scrisori ale Dorei d'Istria adresate lui Edgar Quinet. Nu este de mirare că mișcarea pașoptistă a fascinat-o³.

În articolul *Dora d'Istria (Elena Ghica)*, Antonio D'Alessandri⁴ menționează:

³ Pictorul brașovean Mișu Popp a și pictat-o în galeria sa de pașoptiști, portretul aflându-se la Muzeul de Artă Brașov. Un alt portret al său, realizat de Petre Mateescu, se află în Muzeul Național de Artă al României.

⁴ Antonio D'Alessandri este cercetător la Departamentul de Științe Politice al

La sfârșitul decadei 1850, Dora d'Istria și-a lărgit sfera de preocupări, către politica internațională cu contribuții la ziarul *Il Diritto* din Torino. Aceste articole (1856-1857) se ocupă de Principatele Moldova și Valahia care după Congresul de la Paris din 1856 au devenit o problemă centrală în politica internațională. Autoarea a pledat în fața comunității de cititori vest-europeni pentru unirea și autonomia acestor Principate, sub o dinastie domnitoare indigenă veche.⁵

Publicarea unui număr însemnat de scrieri în Italia, la Trieste, Florența, Cosenza, Palermo și Catania, a contribuit în mod substanțial la consolidarea statală a Regatului Italiei, la prima unificare, prefigurând Mișcarea Iredentistă italiană și Mișcarea Memorandistă românească, în vederea completării unificării statelor pe care și le asumase ca patrii de suflet⁶. Italia s-a dovedit a fi, într-adevăr țara de adopție a scriitoarei, nu numai prin faptul că și-a petrecut mai mult de jumătate din viață în diverse orașe italiene, dar și prin titlurile conferite de unele Academii și Societăți: Membru corespondent al Ateneo Veneto di Scienze, Lettere ed Arti din Veneția, 8 martie 1868; Membru onorific al Academiei de Fizică-matematică și statistică din Italia, 18 iunie 1868; Membru emerit al Accademia Raffaello - Urbino, 17 decembrie 1871; Membru al Societății pentru „L'incremento de Teatro in Italia” („Dezvoltarea teatrului în Italia”) din Florența, 21 ianuarie 1872; Membru al Accademia dei Quiriti din Roma, 1873; Membru onorific al Accademia Pittagorica din Napoli, 24 mai 1873; Membru al Società italiana per gli studi orientali, 9 noiembrie 1873 (transformată în 1877 în Accademia Orientale); Membru onorific al „Minerva” din Trieste; Membru al Accademia Nazionale dei Lincei.

În 1865, este invitată de municipalitatea orașului Ravenna la serbarea dedicată împlinirii a 600 de ani de la nașterea lui Dante, alături de Giovenale Vegezzi Ruscalla, membru de onoare străin al Academiei Române. În anii 1867 și 1868 a trăit în orașul La Spezia, experiențele trăite aici fiind prezentate în lucrarea *Il golfo di La Spezia*, un studiu deopotrivă etnologic, geografic, geologic și paleontologic, de o impresionantă erudiție.

De altfel, ultimii 20 de ani i-a petrecut mai mult în Italia, o perioadă stabilindu-se la Livorno, de unde corespundează cu unchiul ei Alexandru

Universității Roma Tre (*Istoria Europei de Est și Istoria contemporană*). A studiat la Universitatea Roma Tre și la École Normale Supérieure (Institut d'histoire moderne et contemporaine - IHMC) din Paris. Este secretar al Asociației Italiene de Studii din Europa de Sud-Est (AISSEE): <http://host.uniroma3.it/associssioni/aissee/>. Pentru teza sa de doctorat a primit premiul Spadolini - Nuova Antologia (2006) și Premiul Soroptimist. Principalele sale interese de cercetare vizează istoria politică și culturală a Europei de Sud-Est în epoca contemporană, cu o atenție deosebită la afirmarea și dezvoltarea mișcărilor și a statelor naționale.

⁵ A se vedea Leerssen (ed) (2018).

⁶ http://www.orizonturicultural.ro/ro_proza_Roberta-Fidanzia.html

Dimitrie Ghica, fostul domnitor, retras la Napoli, după care se mută definitiv la Florența, unde își va afla sfârșitul, în urma unei banale hernii inghinale neglijate. Prin testament, averea a fost lăsată Primăriei din București pentru administrarea spitalului Pantelimon, ctitoria familiei sale, iar tablourile, corespondența, cărțile rare, pinacotecii și bibliotecii municipale din Florența. Villa D'Istria, în care și-a petrecut ultimii ani, a fost lăsată primăriei din Florența, pentru ajutorarea unui sanatoriu de surdo-muți din Florența. După moarte, cenușa i-a fost depusă la Cimitirul „Trespiana” din Florența.

În anul 1908 o piațetă din Florența a primit numele „Dora d'Istria” (între 6 iunie 1908 și 24 septembrie 1912) (Bordaș 2008, 51-56), denumită astăzi „Piazza Isidoro del Lungo”.

Pe placa memorială instalată în anul 1915 acolo unde fusese „Villa d'Istria”, pe strada Leonardo da Vinci 28, i se face un portret succint și cuprinzător: “De origine albaneză, româncă prin naștere, florentină prin adopțiune, s-a înnobilit și s-a glorificat prin propriile ei merite, pentru virtuțile alese, de suflet și talent, sub numele european Dora d'Istria”.

Un citat din cartea scrisă de Roberta Fidanza este edificator, pentru nedreptatea istorică la care a condamnat-o posteritatea imediată:

Dora d'Istria, o reprezentantă de frunte a culturii europene din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a bucurat multă vreme - în timpul vieții ei - de o mare faimă în Europa și Statele Unite ale Americii. Lucrările sale au fost publicate și traduse în multe limbi, ceea ce i-a facilitat legăturile cu principalii exponenți ai culturii și politiciii din timpul ei, astfel încât și-a meritat pe deplin numeroasele și entuziastele aprecieri publice. După moarte, care a avut loc în 1888 la Florența, activitatea sa fost dată uitării și chiar și figura sa a fost ignorată și lăsată deoparte. (Fidanzia 2013, 15)⁸

Posteritatea a ales să o ignore în istoria și critica literară, însuși George Călinescu făcându-i un medalion de scriitoare destul de sumar și nedrept. În anii '80, unele ziare românești se întrebau, totuși, cum se face că o scriitoare atât de râvnită de marile academii ale lumii nu este membră a Academiei Române; răspunsul denotă misoginismul cu care elita intelectuală privea „femeile savante”. În acest context, este cu atât mai

⁷ *La principessa Elena Koltzoff Massalski Ghika, 1828-1888, Albanese d'origine, Rumena di nascita, Fiorentina di elezione, nobilitò e glorificò se stessa. Per eccelse virtù d'animaie d'ingegno nel nome europeo di Dora d'Istria.*

⁸ „Dora d'Istria, elemento di spico della cultura europea della seconda metà dell'Ottocento, ha conosciuto per un lungo periodo - coincidente con la sua vita - grande notorietà in Europa e negli Stati Uniti d'America. Le sue opere sono state pubblicate e tradotte in molte lingue, consentendole di entrare in contatto con i principali esponenti della cultura e della politica del suo tempo, tanto da farle meritare numerose ed entusiasti elogi pubblici. Dopo la sua morte, avvenuta nel 1888 a Firenze, la sua attività ha conosciuto l'oblio ed anche la sua figura è stata dimenticata e lasciata in disparte.”

lăudabilă apariția, în decembrie 1988, în *România literară*, a unui articol intitulat *O publicistă de reputație europeană*, semnat de Iordan Datcu.

În străinătate, însă, se dezvoltă astăzi o adevărată exegeză în jurul creației sale, care înregistrează chiar și lucrări de doctorat,⁹ datorate unor cercetători din Italia, Franța,¹⁰ SUA, Irlanda, Rusia. Mă voi opri cu precădere asupra studiilor dedicate de critica literară italiană operei sale și rolului pe care l-a jucat în societatea vremii, pentru că, dintre țările Europei occidentale Italia este cea mai implicată în redescoperirea Dorei d'Istria, deși are destule scrieri apărute și în Elveția și Franța. Scrierile ei despre Liguria au fost reeditate critic de profesoara Luisa Rossi, care, pe lângă studii, a introdus-o în bibliografia cursului de istoria geografiei și a explorărilor pe care îl ține la Universitatea din Parma.¹¹

În volumul Dorei d'Istria *Gli Albanesi in Rumenia. Storia dei principi Ghica...*, traducătorul din franceză Bartolomeo Cecchetti a întocmit o bibliografie cuprinzătoare a scrierilor acesteia și a făcut o clasificare a operelor scriitoarei, care s-ar împărți în nouă secțiuni: istoria literară (Studii asupra epopeilor poezia populară a Peninsulei Balcanice, Poezia populară a fino-mongolilor: *Poésie des Ottomans*, portrete literare - două portrete ale lui Eliade Rădulescu), probleme religioase, probleme sociale (problema feministă), economie politică și agricultură, probleme artistice, politica, istoria, poeziile, viața orientală (serbările românești, schițe albaneze, scene din viața sârbească).

Dintre istoricii și criticii literari italieni, care s-au ocupat de viața și opera Dorei d'Istria, cele mai relevante lucrări sunt:

- Carlo Francesco Gabba¹², *La questione femminile e la Principessa Dora d'Istria*, Considerazioni di Carlo Francesco Gabba, professore ordinario di diritto nella R. Università di Pisa. Firenze, Tipografia dei successori Le Monnier, 1865;
- Bartolomeo Cecchetti, *Di alcune opere della principessa Dora d'Istria. Cenni*. Tipografia del commercio di Marco Visentini, Venezia, 1868;
- Angelo de Gubernatis, *Dizionario Biografico degli Scrittori contemporanei. Ornato di oltre 300 ritratti*¹³ Coi tipi Dei Successori Le Monier. Florența, 1879, 1317 pp. Articolul „D'Istria

⁹ *Nationalism, Cosmopolitanism, and Female Intellectuality: The Paradoxes of Dora D'Istria and the Gendering of Risorgimento Italy*, Altina Hoti, PhD., The University of Texas at Austin, 2019, Supervisor: Daniela Bini Carter.

¹⁰ Teza masterală a lui Laure Hinckel-Manea (2006).

¹¹ Tot ea a condus, la Universitatea din Florența, teza Elettrei Gullè asupra prințesei valahe.

¹² Profesor de Drept civil la Universitatea din Pisa.

¹³ *Dicționar Biografic al Scriitorilor contemporani*. Împodobit cu peste 300 relatări scrise/portrete.

(Dora)”, pp. 386-387. De Gubernatis a scris un lung articol elogios cu titlul *Illustri stranieri in Italia: Dora d'Istria* [trad. *Străini iluștri în Italia: Dora d'Istria*], care a fost publicat în *Rivista contemporanea*, Torino, nr. 80, 1869, vol. 57, pp. 107-115;

- A.Z. Pieromaldi, *La principessa Elena Ghica*, 1874;
- Oscar Greco, *Bibliobiografia femminile italiana del XIX secolo*,¹⁴ Venice, 1875, cap. II, *Bibliografia della Principessa Dora d'Istria, 1855-1873*, VII edizione, pp. 57-82, Presso i principali libri d'Italia - conține o bibliografie extinsă a scrierilor Dorei d'Istria;
- *Operele dōmnei Dora D'Istria*. Traducțiune de Gregorie G. Peretz. Vol. I. Naționalitatea română. Eroii României. Literatura română. Naționalitatea helenică. Imprintate cu spesele Eforiei Spitalelor. București. Typographia Curții (Lucrătorii Asociați). 1876 (pe coperta originalului: MDCCCLXVI), 389 [-391] p. Cuprinde și: *Viața și operele principesei Elena Ghica Koltzoff-Massalski Dora D'Istria* de Comendorele Bartolomeo Cecchetti cap de secțiune și profesore la Archivele Regale din Veneția, membru al mai multor academii și societăți savante. Autore al opului Republica Veneției și curtea de la Roma scl. (Traducțiune din limba italiană de Ștefan S. Sichleanu)¹⁵;
- Angelo de Gubernatis, *Dizionario Biografico degli Scrittori contemporanei*. Coi Tipi Dei Successori Le Monier. Firenze, 1879;
- Enrico Panzacchi, „Dora d'Istria,” în *Nuova Antologia*, vol. XVIII, Roma, 1888;
- Bartolomeo Cecchetti, „Necrologio. Dora d'Istria,” în *Archivio Veneto*, a. XVIII, t. XXXVI, fasc. 72, Venezia 1888, p. 484;
- Angelo De Gubernatis, *La Roumanie et les roumains. Impressions de voyage et études*. [Cu dedicație pentru V.A. Urechia, M. Constantin Esarcu, St. Sichleanu], Florence, Libraire-éditeur Bernard Seeber, 1898;
- Paolo Mantegazza, *Le donne del mio tempo. Una Principessa*, Roma, 1905;
- *Enciclopedia Italiana*, volume 16, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1932. Articolul GHICA [[3]], scris de Carlo Tagliavini: „Operele sale [ale Dorei d'Istria], publicate în special în *Revue des deux mondes* și în *Nuova Antologia*, au contribuit în mod remarcabil la cunoașterea în Europa a literaturii populare, a

¹⁴ Cartea se găsește la Stanford University Libraries.

¹⁵ Titlul exact de pe coperta lucrării a fost reprodus după *Bibliografia românească modernă 1831-1918, Vol. II (D-K)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 144. Cartea se găsește și la Library of Congress, USA.

îmbrăcămintei și istoriei [popoarelor] Europei orientale.” De asemenea, în același articol (*Ghica*) se menționează: „Familiei Ghica îi aparține scriitoarea Elena (1827-1888), cunoscută în Italia (unde a trăit mult timp și unde a murit), cu pseudonimul Dora d’Istria”;

- Petre Ciureanu¹⁶, „Dora d’Istria (II)”, articol în limba italiană, în *Revue des Etudes roumaines*, III-IV, Institut Universitaire Roumain Charles I, Fundația Regală Universitară Carol I, Paris, 1957, pp. 82-110; partea I a articolului a fost publicată în numărul revistei din 1954, pp. 169-192;
- *Autunno a Rappallo: i bagni marini di una principessa in Liguria*; a cura di Luisa Rossi, Genova, Sagep, 2000;
- Liviu Bordaș, *Etnologie și orientalism romantic în noile state Italia și România: Angelo de Gubernatis, Dora d’Istria și savanții români în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În: Acta Musei Porolissensis. XXVII. Istorie-Etnografie -Artă. Zalău, 2005, pp. 695-716;
- Antonio D’Alessandri, „Il „mito” di Dora d’Istria: un percorso bibliografico,” în: *Transylvanian Review*, Vol. XV, No. 3 (Autumn 2006), pp. 45-70;
- Antonio D’Alessandri, *Gândirea și opera Dorei d’Istria. Între Orientul european și Italia*. Trad. din l. italiană de Mara Chirițescu și Cerasela Barbone. Editura Pavesiana, București, 2011;
- Antonio D’Alessandri, „Dora d’Istria fra Oriente europeo e Belpaese”. În: *Orizzonti culturali italo-romeni, Orizzonti culturali italo-române*. Rivista interculturale bilingue, nr. 7, iulie, 2012, anul II;
- Liviu Bordaș (Universitatea din București), *Dora d’Istria e Angelo De Gubernatis: studiosi tra due Orienti*. În: Seminario di studi - „Dora d’Istria intelletuale europea (1828-1888), Tra Risorgimento italiano e Risorgimento balcanico”. Firenze, 30 mai 2008; idem în *Ephemeris Dacoromana*, Roma, 2012, pp.215-235;
- Roberta Fidanza, *Dora d’Istria. Uno sguardo femminile sull’Ottocento. Risorgimento, pedagogia politica, condizione femminile*, Colecția Donne nella storia, vol. 14. Aracne editrice, Roma octombrie 2013;
- *Dora d’Istria. Storia di una principessa rumena a Firenze*. 13 martie 2014;

¹⁶ Petre Ciureanu, profesor la Universitatea din Genova, i-a dedicat un amplu studiu critic - de fapt o micromonografie - în două numere succesive ale parizienei *Revue des études roumaines*.

- Otilia Borcia, *Dora D'Istria messagera della pace e dell'unione tra Oriente ed Occidente*, Analele Universității Creștine Dimitrie Cantemir, Seria Științele Limbii, Literaturii și Didactica predării, nr 2/2014, pp 83-95;
- Roberta Fidanza, „Dora d'Istria: la storia politica di famiglia.” În: *Filosofia e politica*, n.1, 2016;
- Roberta Fidanza, *Dora d'Istria. Le parole di una donna per la costruzione dell'Europa dei popoli*, 2019.

Carlo Francesco Gabba, profesor la Universitatea din Pisa, în lucrarea sa *La questione femminile e la Principessa Dora d'Istria* (1865) analizează opiniile Dorei d'Istria în privința condiției femeii în timpul său; un citat asupra rolului scriitorului în societate, care reflectă gândirea scriitoarei este redat în continuare: „Madama Dora d'Istria è soprattutto una pensatrice. Per lei il bello sta nel vero, è la più nobile missione dello scrittore dei nostri giorni è quella di affrontare gli ardui problemi che faticano il secolo, e di additarne i bisogni.” (Gabba 1865, 10) ¹⁷

Angelo De Gubernatis, scriitor, lingvist și orientalist, în scrierea sa *La Roumanie et les roumains* (De Gubernatis 1898, 180) afirmă: „Am avut onoarea de a publica în anul 1867, la Florența, în *Rivista Orientale* trei studii remarcabile de Dora d'Istria (prințesa Elena Ghica de România) asupra lui Heliade, G. Crețeanu și asupra cronicarului Șincai”. În aceeași scriere (pp. 208-209), autorul apreciază că „Înainte de Carmen Sylva, Dora d'Istria era singura femeie-scriitoare din orientul balcanic, devenită ilustră în Europa... Ceea ce caracterizează mai ales opera literară a Dorei d'Istria este un melanj de spirit frondeur și un înalt idealism umanitar.”

În 2007, Antonio D'Alessandri, profesor la Universitatea Roma Tre, publică monografia *Il pensiero e l'opera di Dora D'Istria fra Oriente europeo e Italia*, cea mai cuprinzătoare lucrare despre Dora D'Istria apărută până acum, și tot el este cel care face traducerea acestei lucrări în limba română, în 2011 (*Gândirea și opera Dorei d'Istria între Orientul european și Italia*, București, Pavesiana, 2011). Cartea include o genealogie a familiei Ghica și este structurată pe șapte capitole, în care oferă informații generoase despre evenimentele din viața de copilă și adolescență a Elenei Ghica, despre călătoriile și despre scrierile ei, cercetătorul propunându-și, pe de o parte, să facă lumină asupra complexității gândirii Dorei D'Istria și a evoluției sale în timp, pe de altă parte, să exploreze contextul în care s-a creat și a circulat ceea ce el

¹⁷ Doamna Dora din Istria este mai presus de toate o gânditoare. Pentru ea, frumusețea stă în adevăr, este cea mai nobilă misiune a scriitorului din zilele noastre de se confrunta cu problemele grele care contorsionează secolul și de a le căuta o cale de rezolvare. (traducerea autoarei).

numește „mitul” Dora D’Istria. Pentru a avea o imagine exhaustivă asupra ideilor sale politice și religioase, Antonio D’Alessandri face o amplă și riguroasă analiză bibliografică a scrierilor ei și a recenziilor apărute, trecând în revistă articolele și lucrările unor cercetători străini și români asupra activității literare a autoarei. O atenție aparte acordă criticul corespondenței cu diverse personalități din epocă, din care se conturează portetul uneia dintre cele mai influente personalități feminine europene de la mijlocul secolului al XIX-lea, rolul pe care l-a jucat în panorama culturală europeană a vremii fiind acela de „trait d’union” între Orient și Occident. „Urmând parcursul intelectual remarcabil al Dorei d’Istria, volumul pune în evidență totodată și momentele fundamentale ale istoriei Italiei și Europei secolului al XIX-lea, reconstruind o mare parte din relațiile cercetătoarei cu importanți exponenți ai culturii și politiciii, cum ar Giorgio Asproni, Angelo De Gubernatis, Giuseppe Garibaldi, Edgar Quinet, Lorenzo Valerio.”

Cercetătoarea Roberta Fidanza publică, la editura Drengo, din Roma, volumul intitulat *Dora d’Istria. O privire feminină asupra secolului al XIX-lea*,¹⁸ o traducere a propriei cărți apărute în original, în 2013, la editura romană Aracne sub titlul *Dora d’Istria. Uno sguardo femminile sull’Ottocento*.

Analize importante și dezbateri i-au mai dedicat cercetători din diverse centre universitare din Italia, precum: Giuseppe Monsagrati, Maria Corrias Corona, Ginevra Conti Odorisio, Giuseppe Monsagrati, Rita Tolomeo și Francesco Guida.

Personalitate de largă respirație europeană, Dora d’Istria face parte din galeria personajelor istorice doar aparent de ordin secundar, dar care prezintă o importanță fundamentală în demersul unei reconstrucții mai exacte a trecutului. În galeria prințeselor române care au impresionat Europa prin spiritul lor creator, prin cultura și rafinamentul lor, a fost așezată alături de contesa Ana de Noailles, de Martha Bibescu și Elena Văcărescu. „Prin opera ei a ridicat atât de sus numele pe care i l-a dat tatăl ei și a cinstit patria care i-a dat leagăn” (Paolo Mantagazza).

Nu este de mirare, așadar, că, în epocă, unii autori au comparat-o cu trei personalități franceze binecunoscute, respectiv Madame de Staël, George Sand și contesa Marie d’Agoult (cunoscută sub pseudonimul Daniel Stern).

În încheiere, o listă cu unele dintre cele mai importante scrierile sau traduceri ale scrierilor sale în italiană:

¹⁸ Eveniment organizat la Institutului de Cultură și Cercetare Umanistică „Nicolae Iorga” din Veneția, unde au participat autoarea, traducătoarea și editorul Angelo Gambella, manifestarea fiind primită cu multă căldură de către un public de foarte bună calitate preponderent italian.

- *Les Roumains et la papauté*. În: *Spectateur de l'Orient*, Atena, 1856-1857; trad. în italiană în *Il Diritto*, Torino, 1856; trad. în română de Gregorie P. Peretz, 2 vol. cu titlul *Operile [sic!] d'omnei Dora d'Istria*, vol. I, p. 268, București, Typographia Curtii, 1876-1877. Scrierea avea ca scop să justifice separarea românilor de papalitatea de la Roma;
- *Osservazioni sull' organizzazione dei Principati Danubiani*. În: *Il Diritto*, Torino, 2 aprilie 1856;
- *La Svizzera italiana*, schizzi. În: *Il Diritto*, Torino, 23 aprilie 1856;
- *Un principe straniero nella Moldo-Valacchia*. În: *Il Diritto*, 9 și 17 septembrie, 3 și 9 octombrie 1856;
- *Roma*. În: *Il Diritto*, 24 octombrie 1856;
- *La propaganda austriaca nei Principati Danubiani*. În: *Il Diritto*, 8 noiembrie 1856; trad. în română de Gregorie P. Peretz: *Propaganda Austro-Romană în Principatele dunărene seu despre rolul tradarei în istoria popoarelor latine*, în *Operile d'omnei Dora d'Istria*, vol. I, pp. 261-267. [Autoarea susține ideea unității tuturor românilor situați pe teritoriul Daciei antice, atacă opoziția Austro-Ungariei contra Unirii Principatelor Române și pune în lumină propaganda austriacă și cea de la Roma, care urmărea, în acele timpuri, „să pună mâna pe provinciile dunărene” <citată textual>];
- *Gli eroi della Rumania*. În: *Il Diritto*, Torino, 1856-1857; trad. în română de Gregorie P. Peretz în *Operile d'omnei Dora d'Istria*, vol. I, pp. 93-173, București, 1876-1877. Personalitățile prezentate sunt: Radu Negru, Ion I-lu Bassarab, Dinastia Atzanilor «Asăneștilor», Mircea cel Betrân, Ioan Huniad, Ștefan-cel-Mare. În ediția din 1887: *Gli eroi della Rumenia. Profili storici*, con prefazione di Paolo Mantegazza, Firenze, G. Barbéra, Editore, 1887, *Piccola Biblioteca del Popolo italiano*, semnatarul prefeței, Paolo Mantegazza, observă că rareori calități atât de puțin obișnuite se regăsesc împreună: „un corp de toată frumusețea, o inimă grațioasă și nobilă, o rațiune de artist și de gânditor”;
- *L'antico governo e la rivoluzione in Sicilia*. În: Romita di Livorno, 8 septembrie 1860;
- *La Veneziana*, [roman istoric, scris între 1848 și 1861]; publicat în: *Illustrazione universale*, Milano, 4 martie-6 mai 1867; trad. în greacă de N. Dragumis, publicat în *Ἑθνικὸν Ἡμερολόγιον* [trad. *Almanah Național*], Atena, 1865 (pseudonimul autoarei elenizat, într-un singur cuvânt: Δωραδίστρια);
- *Le Feste Rumene*. În: *Mondo illustrato*, Torino, 25 mai și 8 iunie 1861 (conține prima traducere în italiană, în proză, a baladei *Miorița*, precum și a baladei *Soarele și luna*; autoarea descrie

dansurile, costumele naționale, obiceiurile de nuntă, de Crăciun și de Paște la români);

- *La politica degli uomini e la politica delle donne*, Constantinopol, 19 decembrie 1870;
- *Les études indiennes dans la Haute-Italie. Le Mahābhārata et le roi Nala*¹⁹[par] Dora d'Istria, Mémoire lu à la Société de archéologie de Athènes, II éd. Atena, Impr. J. Cassandréas, 1870. Publ. În *Rivista europea*, vol. III, fasc. 3, 1870. Trad. italiană: ed. a II-a, Firenze, (Tip. Dell'Associazione), 1870;
- *Gli storici della letteratura tedesca*, în: *Evridiki*, Constantinopol, 15 ianuarie 1872.

Bibliografie:

- Bordaș, Liviu. (2008). „Operele incomplete ale Dorei d'Istria. Istoria unei ediții la 1870”, *Caiețe Critice*, București, 10-11: 51-56.
- De Gubernatis, Angelo. (1898). *La Roumanie et les roumains. Impressions de voyage et études*. [Cu dedicație pentru V.A. Urechia, M. Constantin Esarcu, St. Sichleanu]. Florence: Libraire-éditeur Bernard Seeber.
- Gabba, C.F. (1865). *La questione femminile e la Principessa Dora d'Istria*. Considerazioni di Carlo Francesco Gabba, professore ordinario di diritto nella R. Università di Pisa. Firenze: Tipografia dei succesorii Le Monnier.
- Fidanza, Roberta. (2013). “Dora d'Istria uno sguardo femminile sull'Ottocento. Risorgimento, pedagogia politica, condizione femminile,” *Donne nella Storia*. 14. Roma: ARACNE.
- Hinckel-Manea, Laure. (2006). *Dora d'Istria et la question d'Orient dans la Revue des Deux Mondes*, mémoire de maîtrise sous la direction de Catherine Durandin, Institut National des Langues et Civilisations Orientales - INALCO, Département Europe Centrale et Orientale, Langue Roumaine, spécialisation histoire, Paris, 2005-2006.
- Ionescu, Radu. (1861). „D-na Dora d'Istria” (I-III), *Revista română*. București. I: *Helvetia germană*, august 1861, pp.427-448. II-*Viața monastică în Biserica Orientală*, decembrie 1861, pp .783-806. III: *Femeile în Oriente*, aprilie 1862, pp.17-45.
- Iorga, Nicolae. (1932). «Lettres de Dora d'Istria». *Revue historique du sud-est européen*, 9(4-6): 134-209. Paris-București.
- Leerssen, Joep. (2018). (ed.) *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe*. University of Amsterdam. (electronic version: Amsterdam, Study Platform on Interlocking Nationalisms).
- Operele domnei Dora D'Istria*. (1876). Traducțiune de Gregorie G. Peretz. Vol. I. “Naționalitatea română. Eroi României. Literatură română. Naționalitatea helenică”. Imprimare cu spesele Eforiei Spitalelor. Bucuresci: Typographia Curții (Lucrătorii Asociați).
- Vulcan, Iosif. (1865). *Familia*, 18: 213-215.

¹⁹ Este o primă încercare de istorie a indologiei italiene.